

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE PRZEMIAN W TRÓJSEKTOROWEJ STRUKTURZE OSÓB PRACUJĄCYCH W POLSCE PO AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Piotr Adamczyk

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Kierownik: dr hab. Alina Daniłowska, prof. SGGW

Słowa kluczowe: teoria trzech sektorów, struktura pracujących, województwo
Key words: three-sector hypothesis, structure of employees, voivodship

S y n o p s i s. W artykule podjęto problematykę przemian zachodzących w trójsektorowej strukturze osób pracujących w Polsce z podziałem na województwa. Zgodnie z teorią trzech sektorów w procesie rozwoju gospodarczego zmniejsza się odsetek pracujących w sektorze rolniczym, a wzrasta udział pracujących w sektorze usług. Stwierdzono, że bezpośrednio po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej prawidłowość ta nie występowała w niektórych województwach. Dotyczyło to zwłaszcza obszarów, gdzie udział sektora rolniczego w strukturze osób pracujących jest wysoki.

WSTĘP

Trójsektorowa struktura zatrudnienia stanowi jedną z syntetycznych miar poziomu rozwoju gospodarczego. Wyraża ona nie tylko związaną z tym strukturę popytu na towary, ale również występujące w poszczególnych sektorach tendencje w zakresie kształtowania się wydajności pracy [Kwiatkowska i in. 1993]. W przypadku Polski zasadniczą kwestią w procesie integracji z Unią Europejską pozostaje dążenie do zmniejszenia różnic w poziomie rozwoju gospodarczego w stosunku do państw wysoko rozwiniętych oraz dysproporcji występujących pomiędzy poszczególnymi regionami. Mogą temu towarzyszyć przeobrażenia w trójsektorowej strukturze osób pracujących, polegające przede wszystkim na zmniejszeniu znaczenia sektora rolniczego. Z tego względu warto przyrzeć się tendencjom występującym w tym zakresie w pierwszych latach po akcesji.

Głównym celem pracy jest określenie przemian zachodzących w trójsektorowej strukturze osób pracujących w Polsce w ujęciu wojewódzkim. Przyjęto hipotezę, że ze względu na odmienną strukturę gospodarczą w poszczególnych województwach przemiany w strukturze osób pracujących przebiegają w różnym tempie i mają zróżnicowany charakter. W pracy wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego. Porównaniem objęto trójsektorową strukturę pracujących w latach 2004 i 2010.

PRZEOBRAŻENIA STRUKTURY PRACUJĄCYCH W ŚWIETLE TEORII TRZECH SEKTORÓW

W badaniach makroekonomicznych o charakterze strukturalnym bardzo często wykorzystuje się podejście sektorowe, w którym dane pochodzące z podmiotów funkcjonujących w różnych sekcjach gospodarki narodowej podlegają agregacji, co ostatecznie prowadzi do wyodrębnienia trzech sektorów: rolniczego, przemysłowego i usługowego.

Jedną z koncepcji opartych na trójsektorowym ujęciu przemian strukturalnych zachodzących w procesie rozwoju gospodarczego jest teoria trzech sektorów gospodarki, która została sformułowana w latach 30. i 40. XX w. przez Alana Fishera, Colina Clarka i Jeana Fourastie. Wyodrębniali oni trzy elementy struktury gospodarczej stanowiące zbiory różnych dziedzin działalności gospodarczej. Doprowadziło to do podziału gospodarki na trzy sektory: sektor I – obejmujący rolnictwo i przemysł wydobywczy, sektor II – przemysł przetwórczy i budownictwo oraz sektor III – różne dziedziny usługowe. Przedmiotem badań były proporcje międzysektorowe w zakresie zatrudnienia oraz w mniejszym stopniu w zakresie produkcji.

Każdy z wymienionych ekonomistów inaczej uzasadniał podział na 3 sektory [zob. Klamut 1996]. Dla A. Fishera kryterium podziału stanowił wskaźnik dochodowej elastyczności popytu na poszczególne dobra. Ekonomista ten do sektora I zaliczył dziedziny wytwarzające żywność i surowce, czyli rolnictwo i przemysł wydobywczy. Do sektora II – wszelkie rodzaje produkcji przemysłowej, natomiast do sektora III – pozostałe dziedziny działalności gospodarczej zajmujące się świadczeniem usług i wyróżniające się niematerialnym charakterem rezultatów pracy [Kwiatkowska i in. 1993]. C. Clark dokonał podziału na podstawie trzech kryteriów. Sektor rolniczy i sektor przemysłowy wyodrębnił na podstawie podwójnego kryterium: pierwsze dotyczyło praw produkcji (w sektorze rolniczym działa prawo malejących przychodów, podczas gdy w sektorze przemysłowym prawo rosnących przychodów), drugie wiązało się z faktem, że sektor rolniczy zajmuje się zawłaszczaniem dóbr przyrody, a sektor przemysłowy ich przetwarzaniem na dużą skalę. Z kolei J. Fourastie za kryterium podziału przyjął dynamikę postępu technicznego. W sektorze I umieścił gałęzie, w których dynamika postępu technicznego jest umiarkowana, w sektorze II – gałęzie o silnej dynamice postępu technicznego, a w sektorze III – gałęzie, w których postęp techniczny jest słaby bądź też w ogóle nie występuje [Kwiatkowski 1980]. Opisane koncepcje podziału są w dużym stopniu zbieżne ze sobą, pewne różnice sprowadzają się do odmiennego przyporządkowania przemysłu wydobywczego, budownictwa oraz transportu i komunikacji.

Podstawą teorii trzech sektorów jest teza o zmieniającym się znaczeniu poszczególnych sektorów w procesie rozwoju każdej gospodarki narodowej. W analizie porównawczej koncepcji przemian strukturalnych stworzonych przez twórców teorii trzech sektorów można wskazać elementy wspólne i różnice. Podstawowym elementem wspólnym jest zbieżne stanowisko w kwestii prawidłowości przekształceń struktury gospodarczej polegających na zmniejszaniu się udziału osób pracujących w sektorze I, początkowym wzroście, następnie stabilizacji, a ostatecznie zmniejszaniu się udziału osób pracujących w sektorze II oraz wzroście udziału osób pracujących w sektorze III.

Zasadnicza różnica dotyczy koncepcji stadiów rozwojowych, a ściślej sposobu wmontowania prawidłowości przekształceń strukturalnych w te koncepcje [Kwiatkowski 1980]. A. Fisher wyodrębnił trzy stadia: w pierwszym stadium rozwoju głównym celem organizacji produkcji było zapewnienie podaży żywności i zaspokojenie podstawowych

potrzeb, drugie stadium to spadek znaczenia rolnictwa i wzrost znaczenia przemysłu, gdy rozwój nauki umożliwił szybszy wzrost produkcji, trzecie stadium to wzrost znaczenia sektora usług. C. Clark wyodrębnił dwa stadia rozwoju: w pierwszym dokonuje się przesuwanie siły roboczej z sektora I do II. Dynamiczny rozwój sektora II ulega zahamowaniu w miarę przechodzenia na wyższe etapy rozwoju. Wówczas rozpoczyna się drugie stadium, w którym rozmiary siły roboczej w sektorze III rosną szybciej niż w sektorze II.

J. Fourastie wyodrębnił z kolei stadium cywilizacji pierwotnej (wysoki udział zatrudnienia w sektorze I, powolne tempo rozwoju gospodarki), stadium okresu przejściowego (przyspieszony wzrost produkcji i poziomu życia) oraz stadium cywilizacji tercjtalnej z dominującym udziałem sektora III, który będzie pochłaniał około 80% ogółu zatrudnienia. W okresie przejściowym wyróżnił on dodatkowo trzy fazy: startu, ekspansji i dopełnienia. Faza startu łączy się z szybkim wzrostem zatrudnienia w przemyśle, faza ekspansji z maksymalnym zatrudnieniem w tym sektorze, zaś faza dopełnienia ze spadkiem zatrudnienia w sektorze rolniczym i przemysłowym na rzecz wzrostu w sektorze usług [Kwiatkowska i in. 1993].

Teoria trzech sektorów wskazuje na określoną ścieżkę rozwoju każdej gospodarki i pozwala wyodrębnić trzy etapy tego procesu:

- preindustrialny – okres, w którym dominuje zatrudnienie i produkcja w sektorze I, a gospodarka jest słabo rozwinięta,
- industrialny – okres, w którym dominuje zatrudnienie i produkcja w sektorach pozarolniczych, w szczególności zaś w sektorze II,
- postindustrialny – okres, który charakteryzuje się przewagą zatrudnienia i produkcji w sektorze III.

Zmienność pozycji danego sektora (dominująca, drugoplanowa, peryferyjna) identyfikowana jest głównie poprzez analizę udziału sektorów w ogólnym bilansie absorpcji siły roboczej [Zajdel 2008]. W procesie rozwoju gospodarczego można wyróżnić trzy etapy absorpcji siły roboczej:

- dominacji absorpcji przez rolnictwo,
- wzmożonej absorpcji przez przemysł,
- zwiększonej absorpcji przez sektor usługowy [Olędzki 1978].

Przemiany strukturalne w gospodarkach krajów rozwiniętych i międzynarodowych ugrupowaniach gospodarczych wyrażają się przede wszystkim w ograniczaniu produkcji i zatrudnienia w gałęziach o przestarzałej technologii i zmniejszającym się popycie na ich wyroby oraz w jednoczesnym przyspieszeniu tempa wzrostu w gałęziach stosujących nowoczesne technologie na wyroby, na które rośnie zapotrzebowanie zarówno na rynkach wewnętrznych, jak i zewnętrznych [Klamut 2008].

W najbardziej rozwiniętych krajach świata zazwyczaj w sektorze I pracuje zaledwie kilka procent, a w sektorze III od 50 do 70% ogółu pracujących w gospodarce, co często nazywane jest serwicyzacją gospodarki narodowej [Noga 2009]. Procesowi zwiększania się udziału sfery usług w dochodzie narodowym towarzyszy spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego, gdyż wydajność pracy w usługach wzrasta na ogół wolniej niż w innych sektorach gospodarki.

W przypadku polskiej gospodarki, podobnie jak w innych gospodarkach rynkowych, na tempo i zasięg zmian sektorowej struktury zatrudnienia będzie wpływało oparcie alokacji zasobów gospodarczych na mechanizmach rynkowych oraz wykorzystanie interwencyjnej polityki państwa w aktywnym kształtowaniu przemian strukturalnych. Szczególną rolę mają tutaj do spełnienia takie czynniki, jak: swobodnie kształtujące się ceny, które pełnią ważną funkcję informacyjną przy określaniu kierunków alokacji zasobów, rozwój

instytucji pośrednictwa finansowego umożliwiający inwestycyjne wykorzystanie niekonsurowanych zasobów, konkurencja zagraniczna stanowiąca ważny weryfikator istniejących struktur produkcyjnych, poziom rozwoju gospodarczego determinujący prawidłowości przekształceń strukturalnych oraz mobilność siły roboczej w aspekcie zawodowym, przestrzennym i kwalifikacyjnym, warunkująca pożądane przesunięcia w obrębie zasobów pracy [Kwiatkowska 2007].

Teoria trzech sektorów jest często poddawana krytyce, dotyczy to zwłaszcza kryteriów wyodrębniania poszczególnych sektorów gospodarki. Podważa się założenie o wysokich współczynnikach elastyczności dochodowej popytu na wszystkie produkty sfery usług i znaczeniu popytu konsumpcyjnego dla wzrostu zatrudnienia. Rośnie bowiem zapotrzebowanie na usługi o charakterze wspomagającym procesy wytwórcze, świadczone na rzecz biznesu (np. usługi doradcze czy marketingowe). Ponadto, wskazuje się, że sektor usług jako całość nie jest obszarem o relatywnie najmniejszych możliwościach zastosowania postępu technicznego, gdyż pojawiają się branże, w których dominującą rolę odgrywają nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne znacznie zwiększające produktywność [zob. Cyrek 2006].

Teoria trzech sektorów przyczyniła się jednak do powstania obecnie powszechnie przyjętej klasyfikacji rodzajów działalności gospodarczej, która na płaszczyźnie empirycznej znacznie ułatwia prowadzenie analiz strukturalnych o charakterze porównawczym.

PRZEMIANY W STRUKTURZE OSÓB PRACUJĄCYCH W POLSCE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W LATACH 2004 I 2010

Charakterystyczną cechą regionalnych rynków pracy jest specyfika struktury popytu na pracę. Struktura ta jest konsekwencją sektorowej, działowej i branżowej struktury gospodarczej ukształtowanej w regionie. Ze względu na duże znaczenie trójsektorowej struktury gospodarczej dla funkcjonowania i rozwoju gospodarek regionalnych, do podstawowych typów regionalnych rynków pracy proponowanych w literaturze przedmiotu należy zaliczyć rynki: rolnicze, uprzemysłowione i usługowe lub też ich pewną kombinację i modyfikację [Kwiatkowski 2008]

W statystyce publicznej do sektora rolniczego, oprócz rolnictwa, zalicza się również łowiectwo, leśnictwo i rybactwo. Z kolei sektor przemysłowy obejmuje przemysł oraz budownictwo. Pozostałe dziedziny gospodarki tworzą szeroko rozumiany sektor usługowy, w którym wyodrębnia się usługi rynkowe i nierynkowe.

W analizowanym okresie nastąpił wzrost liczby pracujących we wszystkich trzech sektorach gospodarki, łącznie o 1364,8 tys. (tab. 1.). Pomiędzy 2004 r. a 2010 r. w ujęciu absolutnym w sektorze usług liczba obsadzonych miejsc pracy wzrosła o 869,8 tys., w przemyśle o 259,6 tys., a w sektorze rolnym o 235,4 tys. Oznacza to, że na sektor usług przypadało prawie 64% nowych miejsc pracy.

Najwięcej nowych obsadzonych miejsc pracy przybyło w województwach: małopolskim (213,5 tys.), mazowieckim (200,6 tys.) oraz podkarpackim (146,2 tys.). O ile w województwie mazowieckim wzrostowi liczby pracujących w sektorze usług towarzyszył jednoczesny spadek liczby miejsc pracy w innych sektorach, o tyle w pozostałych dwóch wspomnianych województwach sytuacja wyglądała odmiennie. W województwie podkarpackim prawie 69%, zaś w województwie małopolskim około 42% nowych miejsc pracy powstało w sektorze rolniczym. Biorąc pod uwagę, że na tych obszarach przeciętna

Tabela 1. Osoby pracujące według województw i sektorów gospodarki w latach 2004 i 2010 [tys.]

Województwo	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, rybactwo		Przemysł i budownictwo		Usługi	
	2004	2010	2004	2010	2004	2010
dolnośląskie	75,1	88,2	280,8	314,6	520,0	594,2
kujawsko-pomorskie	118,2	107,6	189,5	203,7	332,3	368,9
lubelskie	278,6	308,1	131,6	139,4	314,8	346,6
lubuskie	27,6	36,5	87,7	104,3	167,2	182,2
łódzkie	192,4	179,2	261,7	273,7	433,7	490,3
małopolskie	184,1	272,9	271,2	301,6	556,4	650,7
mazowieckie	320,8	300,8	449,0	445,3	1255,2	1479,5
opolskie	50,4	50,8	87,8	97,1	152,6	163,1
podkarpackie	158,9	259,5	179,3	191,8	297,4	330,5
podlaskie	139,5	126,7	74,1	81,2	175,1	190,1
pomorskie	62,6	66,6	196,2	223,2	397,4	455,1
śląskie	71,4	102,5	565,1	600,8	855,3	933,9
świętokrzyskie	144,1	149,7	95,4	108,1	190,1	200,6
warmińsko-mazurskie	67,3	69,6	110,4	125,6	209,0	228,1
wielkopolskie	210,1	212,9	398,5	422,6	601,3	692,3
zachodniopomorskie	44,6	49,5	131,8	136,7	299,9	321,4
Polska	2145,7	2381,1	3510,1	3769,7	6757,7	7627,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Rocznik...* 2005, 2011].

powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego należy do najmniejszych w Polsce, obserwowane zmiany trudno uznać za pozytywne. Rolnictwo jest sektorem o najniższym wskaźniku produktywności pracy, więc utrwalanie się obecnie występującej struktury osób pracujących może być czynnikiem hamującym rozwój gospodarczy tych województw. Zagrożenie to jest szczególnie realne dla województwa podkarpackiego, które należy do najbiedniejszych w Polsce, jeśli uwzględnić wskaźnik PKB na mieszkańca. Najmniejszy wzrost liczby pracujących w badanym okresie zaobserwowano w województwie podlaskim (tylko 9,3 tys. osób). Należy jednak zauważyć, że w tym przypadku wzrostowi w sektorze usług i w przemyśle towarzyszył spadek pracujących w sektorze rolniczym o ponad 12 tys. osób.

We wszystkich województwach w latach 2004-2010 nastąpił wzrost liczby pracujących ogółem, ale dynamika zmian w odniesieniu do poszczególnych sektorów gospodarki była zróżnicowana, a w kilku przypadkach nawet ujemna (tab. 2.).

Zmniejszenie liczby pracujących w sektorze rolniczym nastąpiło w czterech województwach, przy czym najsilniejszy spadek (około 9%) odnotowano w województwach podlaskim i kujawsko-pomorskim. Nieznaczny spadek liczby pracujących w przemyśle i budownictwie miał miejsce tylko w województwie mazowieckim. We wszystkich województwach zaobserwowano wzrost liczby pracujących w sektorze usług. Wzrost ten wahał się w przedziale od 5,5% w województwie świętokrzyskim do 17,9% w województwie ma-

Tabela 2. Zmiana liczby pracujących według województw i sektorów w 2010 roku
(rok 2004 = 100)

Województwo	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, rybactwo	Przemysł i budownictwo	Usługi	Ogółem
dolnośląskie	117,4	112,0	114,3	113,8
kujawsko-pomorskie	91,0	107,5	111,0	106,3
lubelskie	110,6	105,9	110,1	109,5
lubuskie	132,2	118,9	109,0	114,3
łódzkie	93,1	104,6	113,1	106,2
małopolskie	148,2	111,2	116,9	121,1
mazowieckie	93,8	99,2	117,9	109,9
opolskie	100,8	110,6	106,9	106,9
podkarpackie	163,3	107,0	111,1	123,0
podlaskie	90,8	109,6	108,6	102,4
pomorskie	106,4	113,8	114,5	113,5
śląskie	143,6	106,3	109,2	109,7
świętokrzyskie	103,9	113,3	105,5	106,7
warmińsko-mazurskie	103,4	113,8	109,1	109,5
wielkopolskie	101,3	106,0	115,1	109,7
zachodniopomorskie	111,0	103,7	107,2	106,6
Polska	111,0	107,4	112,9	111,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik ... 2005, 2011].

zowieckim. W badanym okresie największą dodatnią dynamikę zmian liczby pracujących odnotowano w województwach podkarpackim (23%), małopolskim (21,1%) i lubuskim (14,3%). W każdym z tych województw najbardziej wzrosła liczba osób pracujących w sektorze rolniczym, co trudno ocenić jako zjawisko korzystne, gdyż może być objawem wzrostu bezrobocia ukrytego. Najwolniejszy przyrost nowych obsadzonych miejsc pracy w ujęciu względnym w badanym okresie zaobserwowano w województwach: podlaskim (2,4%), łódzkim (6,2%) oraz kujawsko-pomorskim (6,3%). Z kolei w tych województwach liczba pracujących w sektorze rolniczym zmniejszyła się, a najwyższą dynamikę zmian odnotowano w sektorze usług. Dane zawarte w tabeli 2. wskazują, w których sektorach gospodarki w poszczególnych województwach miejsc pracy przybywa najszybciej. W przypadku 7 województw był to sektor rolny, w 4 województwach przemysł i budownictwo, a w 5 województwach sektor usług. W tej pierwszej grupie znalazły się dwa województwa o najniższym wskaźniku PKB na mieszkańca w Polsce, czyli lubelskie i podkarpackie.

Źródnicowana dynamika zmian liczby osób pracujących w poszczególnych sektorach prowadzi do zmian strukturalnych. W badanym okresie udział liczby osób pracujących w sektorze rolniczym w skali całego kraju nie zmienił się. Nastąpił nieznaczny spadek udziału pracujących w sektorze przemysłowym na rzecz sektora usług (tab. 3.).

W 7 województwach miał miejsce wzrost udziału pracujących w sektorze rolniczym w liczbie pracujących ogółem, w tym w 3 województwach, w których odsetek ten przekraczał

Tabela 3. Struktura pracujących według województw i sektorów gospodarki w latach 2004 i 2010 [%]

Województwo	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, rybactwo		Przemysł i budownictwo		Usługi	
	2004	2010	2004	2010	2004	2010
dolnośląskie	8,6	8,8	32,0	31,6	59,4	59,6
kujawsko-pomorskie	18,5	15,8	29,6	30,0	51,9	54,2
lubelskie	38,4	38,8	18,2	17,6	43,4	43,6
lubuskie	9,8	11,3	31,0	32,3	59,2	56,4
łódzkie	21,7	19,0	29,5	29,0	48,8	52,0
małopolskie	18,2	22,3	26,8	24,6	55,0	53,1
mazowieckie	15,8	13,5	22,2	20,0	62,0	66,5
opolskie	17,3	16,3	30,2	31,2	52,5	52,5
podkarpackie	25,0	33,2	28,2	24,5	46,8	42,3
podlaskie	35,9	31,8	19,1	20,4	45,0	47,8
pomorskie	9,5	8,9	29,9	30,0	60,6	61,1
śląskie	4,8	6,3	37,9	36,7	57,3	57,0
świętokrzyskie	33,5	32,6	22,2	23,6	44,3	43,8
warmińsko-mazurskie	17,4	16,4	28,6	29,7	54,0	53,9
wielkopolskie	17,4	16,0	32,9	31,8	49,7	52,2
zachodniopomorskie	9,3	9,8	27,7	26,9	63,0	63,3
Polska	17,3	17,3	28,3	27,4	54,4	55,3

Zródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik ... 2005, 2011].

średnią dla całego kraju (lubelskie, małopolskie, podkarpackie). W 4 województwach, w których w 2004 r. udział pracujących w sektorze rolniczym przekraczał średnią dla całego kraju, zaobserwowano spadek tego wskaźnika, przy czym największy wynoszący 4,1 p.p., odnotowano w województwie podlaskim. Zjawisko to dotyczyło również województw: kujawsko-pomorskiego, łódzkiego (w obu przypadkach spadek wyniósł 2,7 p.p.) i świętokrzyskiego (spadek o 0,9 p.p.).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Zmiany w strukturze pracujących towarzyszące procesowi rozwoju gospodarczego zachodzą w Polsce powoli, przy czym w badanym okresie można zaobserwować przede wszystkim przepływ pracujących z sektora przemysłowego do sektora usług. Oznacza to, że struktura ta pozostała archaiczna względem najbardziej rozwiniętych państw Unii Europejskiej. Zgodnie z teorią trzech sektorów, sektor usługowy staje się obecnie najważniejszym źródłem popytu na pracę. Jednocześnie między latami 2004 i 2010 w skali całego kraju nastąpił spadek udziału pracujących w sektorze przemysłowym. Zjawisko to związane jest przede wszystkim z kontynuacją procesów prywatyzacji i restrukturyzacji

polskiego przemysłu, które powodują, że głównym źródłem wzrostu produkcji staje się wzrost produktywności pracy i majątku trwałego, co przyczynia się do ograniczenia popytu na pracę, ale zarazem stwarza warunki do wzrostu wynagrodzeń.

Prawidłowości zmian trójsektorowej struktury osób pracujących nie znajdują w pełni potwierdzenia w przypadku sektora rolniczego. Wzrost liczby pracujących w sektorze I, obserwowany w niektórych województwach, następuje w pewnym stopniu w wyniku zasilenia osobami, które utraciły pracę poza rolnictwem. Mają one trudności ze znalezieniem pracy wynikające z wielu czynników m.in. ze zbyt niskiego poziomu kwalifikacji. Sytuacja ta powoduje występowanie bezrobocia ukrytego, zwłaszcza w rolnictwie indywidualnym, co najlepiej można zaobserwować w statystykach dotyczących ludności wiejskiej, uwzględniających podział na osoby związane i niezwiązane z gospodarstwem rolnym. Zjawisko to jest pewnym paradoksem omówionych prawidłowości przemian strukturalnych.

W przypadku Polski, na poziomie województw występuje ujemna zależność pomiędzy udziałem pracujących w sektorze rolniczym a wartością wskaźnika PKB na 1 mieszkańca. Dlatego zwłaszcza w regionach słabiej rozwiniętych gospodarczo zmiana struktury pracujących jest konieczna. Tymczasem przeprowadzone badania wykazały wyraźne różnicowanie tempa i charakteru przemian w badanej zbiorowości. W województwach o najwyższym udziale pracujących w sektorze I struktura osób pracujących była względnie stabilna (lubelskie, świętokrzyskie) lub można zaobserwować kierunek przemian niezgodny z teorią trzech sektorów (podkarpackie). Tylko w województwie podlaskim udział pracujących w sektorze I uległ wyraźnemu zmniejszeniu.

Członkostwo w Unii Europejskiej zaowocowało zwiększeniem pomocy dla rolnictwa i obszarów wiejskich w postaci dopłat bezpośrednich, funduszy strukturalnych czy wprowadzenia rolniczych rent strukturalnych i już kilka lat po akcesji widoczny jest korzystny wpływ tych działań na rozwój obszarów wiejskich. Jednak instrumenty wsparcia dla sektora rolniczego przyczyniają się do zahamowania przechodzenia osób pracujących do sektora III. Dotyczy to zwłaszcza obszarów, na których odsetek pracujących w sektorze rolniczym jest relatywnie wysoki, a poziom wynagrodzeń dla pracowników najemnych jest wyższy niż w przemyśle i sektorze usług.

Sektor rolniczy w Polsce wytwarza zaledwie 3,6% wartości dodanej brutto całej gospodarki narodowej, przy czym występuje w tym względzie duże różnicowanie regionalne, od 1% w województwie śląskim do 10,2% w województwie podlaskim [*Regiony...* 2012]. Oznacza to, że produktywność pracy w sektorze rolniczym jest niska na tle przemysłu i sektora usług. Dlatego też dla wzrostu wskaźnika PKB na mieszkańca w województwach o wysokim udziale sektora rolniczego w strukturze osób pracujących konieczny jest rozwój działalności pozarolniczej, nie tylko w sferze usług, ale także w sferze zaliczanej do sektora przemysłowego.

LITERATURA

- Cyrek M. 2006: *Sfera usług jako obszar kreowania miejsc pracy w nowej gospodarce*, [w] *Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach*, D. Kopycińska (red.), Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 145-148.
- Klamut M. 2008: *Polityka strukturalna*, [w] *Polityka gospodarcza*, B. Winiarski (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 227.
- Klamut M. 1996: *Ewolucja struktury gospodarczej w krajach wysoko rozwiniętych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław, s. 17.

- Kwiatkowska W., Kwiatkowski E., Stasiak J., Zarychta H. 1993: *Zatrudnienie i bezrobocie: dynamika, struktura i polityka państwa*, Biała Księga: Polska – Unia Europejska. Opracowania i Analizy: Gospodarka., z. 32. Urząd Rady Ministrów. Biuro ds. Integracji Europejskiej oraz Pomocy Zagranicznej, Warszawa, s. 9-10.
- Kwiatkowska W. 2007: *Zmiany strukturalne na rynku pracy w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 152.
- Kwiatkowski E. 1980: *Teoria trzech sektorów gospodarki: prezentacja i próba oceny*, PWN, Warszawa, s. 68-80; 89-105.
- Kwiatkowski E. 2008: *Regiony ekonomiczne i regionalne rynki pracy – aspekty pojęciowe*, [w] *Zróźnicowanie rozwoju polskich regionów. Elementy teorii i próba diagnozy*, E. Kwiatkowski (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 20-21.
- Noga M. 2009: *Makroekonomia*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 58.
- Olędzki M. 1978: *Polityka zatrudnienia*, PWE, Warszawa, s. 127 i następne.
- Regiony Polski 2012*, GUS, Warszawa, 2012.
- Rocznik statystyczny województw*, GUS, Warszawa, 2005.
- Rocznik statystyczny województw*, GUS, Warszawa, 2011.
- Zajdel M. 2008: *Trójsektorowa struktura zatrudnienia w Polsce jako miernik rozwoju społeczno-ekonomicznego*, „Zeszyty Naukowe SCENO”, nr 8, t. 2, Kielce, s. 411.

Piotr Adamczyk

REGIONAL DIVERSITY OF CHANGES IN THREE-SECTOR STRUCTURE
OF EMPLOYEES IN POLAND AFTER ITS ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Summary

The main aim of the article was to examine the changes in the three-sector structure of employees with regard to regions. According to the three-sector hypothesis, economic development results in the decrease of importance of the primary sector and systematic increase of importance in the service sector. It was stated that in the period succeeding Polish accession to the European Union such regularity didn't occur in a few voivodeships. It concerns above all the areas where the percentage of employees in the agricultural sector is high.

Adres do korespondencji
dr inż. Piotr Adamczyk
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
02-787 Warszawa
ul. Nowoursynowska 166
e-mail: piotr_adamczyk@sggw.pl